

УДК 811.161.1'243:378.091.33-028.17

**СУЧАСНИЙ СТАН
ВИВЧЕННЯ АУДІЮВАННЯ
ЯК ВИДУ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ**

Ушакова Н.В. (Харків)

Статтю присвячено аналізу сучасного стану вивченості аудіювання як виду мовленнєвої діяльності та проблеми навчання сприйняття усного мовленнєвого повідомлення студентами-іноземцями на початковому етапі вивчення російської мови.

Ключові слова: аудіювання, аудитивні вміння та навички, мовленнєва діяльність, перцептивно-розумово-мнемічна діяльність, сприйняття мовленнєвого повідомлення.

Ушакова Н.В. Современное состояние изученности аудирования как вида речевой деятельности иностранных студентов-нефилологов. Стаття посвящена анализу современного состояния изученности аудирования как вида речевой деятельности и проблемы обучения восприятию усного речевого сообщения студентами-иностранцами на начальном этапе изучения русского языка.

Ключевые слова: аудирование, аудитивные навыки и умения, восприятие речевого сообщения, перцептивно-мыслительно-мнемическая деятельность, речевая деятельность.

Ushakova N.V. The Current State of Knowledge of Listening as a Kind of Verbal Activity of Foreign Students-Non-Philologists. The article is devoted to the analysis of the current state of knowledge of listening as a form of verbal activity and the problems of learning the oral perception of verbal communication by foreign students at an early stage of learning the Russian language.

Key words: listening, auditive skills, perception of verbal communication, perceptive and intellectually-mnemonic activity, speech activity.

Підготовка іноземних фахівців є одним із важливих напрямів розвитку української системи вищої освіти. Найбільш привабливим напрямом навчання в українських ВНЗ для іноземців залишається нефілологічний, а мовою навчання обирається російська. Лекція залишається домінуючим видом занять у вищих навчальних закладах, тому аудіювання вважають одним із найважливіших видів мовленнєвої діяльності в навчально-професійній сфері спілкування. Та навіть за умов успішного навчання на початковому етапі студент, що вступає до навчального простору українського ВНЗ, на першому курсі відчуває значні труднощі у слуханні лекцій, наукових доповідей та сприйнятті усних висловлювань студентів на семінарах, практичних заняттях тощо.

О.І. Суригін та Г.М. Литвинова зазначають, що сучасною нагальною навчальною потребою студентів-іноземців на початковому етапі вивчення російської мови залишається осмислене слухання лекційного матеріалу дисциплін професійного циклу [9: 154]. Отже, здатність засвоювати зміст лекції є однією з окремих цілей навчання на підготовчому етапі [11: 74]. Тому проблема навчання аудіювання на початковому етапі є **актуальною**.

Мета даної статті – визначити стан дослідженості проблеми сприйняття й розуміння усного мовленнєвого повідомлення та лінгвометодичні засади формування вмінь аудіювання наукових лекцій на початковому етапі вивчення російської мови в іноземних студентів немовних спеціальностей.

Науковцями розглянуто різні аспекти проблеми навчання аудіювання. Так, психологічні особливості мовленнєвої діяльності

досліджувались І.Р. Гальперінім, О.М. Леонтєєвим, О.О. Леонтєєвим, В.О. Артєомовим, М.І. Жинкінім, С.Л. Рубінштейном, І.О. Зимньою, формування вмінь рецептивних видів мовленнєвої діяльності – З.І. Кличніковою, О.М. Соколовим, А.О. Смирновим, Т.М. Дрідзе, О.О. Залєвською, лінгвометодичні засади навчання російської мови студентів-нефілологів – Ю.І. Пассовим, А.М. Щукінім, Т.О. Вишняковою, О.Д. Митрофановою, Т.І. Капітоновою, науково-методичні засади формування вмінь мовленнєвої діяльності – Н.І. Гез, Н.В. Єлухіною, Л.І. Апатовою, В.Ф. Сатіновою, Н.Д. Гальською, лінгводидактичні характеристики наукового тексту вивчали М.М. Кожина, Т.Б. Одинцова, О.Д. Митрофанова, Н.А. Метс, логіко-смыслову структуру та лінгвістичні характеристики наукового тексту – К.І. Мотіна, Л.Т. Нечаєва, Н.В. Піротті.

Словник методичних термінів визначає аудіювання як рецептивний вид мовленнєвої діяльності, смысловє сприйняття усного повідомлення, що складається з одночасного сприйняття мовної форми та розуміння змісту висловлювання. Аудіювання є складною перцептивною розумово-мнемічною діяльністю [1: 25]. Ю.І. Пассов, конкретизуючи термін “аудирование”, зазначає, що це є “слушание с пониманием” [9: 183].

Психологічні дослідження мовлення, мислення та діяльності Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, І.Р. Гальперіна, О.М. Леонтєєва та ін. стали підґрунтям детального розгляду І.О. Зимньою структури психологічного процесу слухання, його предметного змісту, операційних механізмів. Трифазість або трирівневість властиві структурі будь-якого виду людської діяльності, зокрема мовленнєвій. Ця структура включає *мотиваційно-спонукальну, аналітико-синтетичну (орієнтовно-дослідницьку) та виконавчу фази*.

Мотиваційно-спонукальна фаза аудіювання реалізується у взаємодії потреб, мотивів та цілей. Як джерело цієї діяльності комунікативно-пізнавальна потреба стає внутрішнім мотивом, визначає та спрямовує її. Спираючись на дослідження в цій галузі Л.С. Виготського та О.М. Леонтєєва, І.О. Зимня зазначає, що предметом аудіювання є чужа думка, думка того, хто говорить. Відновлення, розуміння цієї думки становить мету слухання [5: 179].

Аналітико-синтетичну фазу аудіювання складає процес вивчення умов, предмету повідомлення, його якостей, залучення засобів аналізу

та синтезу інформації. У процесі аудіювання проходить кілька етапів аналітико-синтетичної обробки мовленнєвого повідомлення. Це фаза планування, програмування та внутрішньої мовної організації. В.О. Артёмов зазначає, що обробка починається з первинного, іноді помилкового, синтезу, продовжується аналізом та завершується вторинним остаточним синтезом. Цю фазу забезпечує операційний механізм, який включає операції внутрішнього оформлення чужої думки: відбору, порівняння, встановлення внутрішніх понятійних відповідностей, смислових зв'язків. І.О. Зимня бачить особливість аудіювання в тому, що цей вид мовленнєвої діяльності не має механізму зовнішнього оформлення. Аудіювання визначається внутрішньою стороною діяльності – смисловим сприйняттям [5: 180].

Третя фаза процесу аудіювання є виконавчою. Її результатом є формування продукту аудіювання – умовиводу, який формується у свідомості суб'єкта. Численні дослідники (В.О. Артёмов, Б.В. Беляєв, М.І. Жинкін, С.Л. Рубінштейн, О.М. Соколов) відзначають, що сприйняття та розуміння мовлення складають єдиний процес. На думку І.О. Зимньої, аналітико-синтетична фаза наче містить в собі виконавчу: прийняття смислового рішення виражається у сформованості умовиводу на основі аналізу та синтезу.

У дослідженнях сприйняття мовленнєвого повідомлення Н.І. Гез, І.О. Зимньої, С.Л. Рубінштейна та ін. визначається двоаспектний характер цього процесу. З одного боку, сприйняття – це процес безпосереднього, чуттєвого відображення дійсності, а з іншого, цей процес є опосередкованим сприйняттям, направленим на установлення смислових зв'язків та відношень. Результат цього процесу може бути позитивним або негативним, що відповідає розумінню або нерозумінню.

Аудіювання реалізується шляхом використання складних внутрішніх механізмів, які функціонують у тісному зв'язку. Це процеси осмислення, запам'ятовування, вірогідного прогнозування, внутрішнього мовлення.

Досліджуючи механізми мовлення, М.І. Жинкін визначає існування тісного зв'язку між аудитивними та артикуляційними навичками: сприйняття мовлення супроводжується внутрішнім проговорюванням. Тому на початковому етапі вивчення мови слухання розвивається у тісному зв'язку з мовленням, що сприяє встановленню відповідності

артикуляційних і слухових відчуттів та полегшує процес сприйняття інформації на слух [4: 364].

Осмислення мовленнєвого матеріалу відбувається шляхом укрупнення більш або менш значущих частин повідомлення, виділенням “смысловых опорных пунктов” або “смысловых вех” [5: 192]. Вони являють собою одиниці процесу сприйняття, які базуються на єдності змісту, що сприймається. За Дж. Міллером, обсяг короткочасної пам’яті становить 7 ± 2 одиниці інформації. Кількості цих одиниць відповідає оптимальна кількість одиниць сприйняття, які формуються самостійно слухачем як відрізки інформаційного потоку. Укрупнення одиниці сприйняття є результатом смислового накопичення та обробки інформації – перекодування (Дж. Міллер, Г.В. Репкіна). Здатність до перекодування обумовлюється особистим досвідом слухача та різними типами сприйняття (цілісне, аналітичне, синтетичне) [5: 193]. Розвиток навичок сприйняття полягає у тому, що в процесі тренування те, що сприймалося відокремлено (звуковий образ, слово, кілька слів), сприймається цілісно, як нероздільна одиниця.

Механізм вірогідного прогнозування суттєво впливає на успішність сприйняття. Особистий мовний досвід аудиторів сприяє тому, що, почувши початок повідомлення, він має можливість спрогнозувати його закінчення. Розуміння слів обумовлюється сформованістю фонематичного слуху, а знання словотворення та сформованість лексичних навичок визначають уміння співвідносити з контекстом значення слів, особливо багатозначних. Прогнозування на рівні фрази визначається знанням типів синтаксичних зв’язків. Успішність прогнозування зумовлюється ступенем сформованості та автоматизму навичок на всіх рівнях мовлення.

Науковці (З.І. Кличнікова, М.М. Ланге, М.І. Жинкін, Д. Фрай, С. Фессенден, Л.О. Чистович, О.М. Соколов, О.О. Смирнов, І.О. Зимня) виділяють від трьох до семи рівнів смислового сприйняття мовленнєвого повідомлення. І.О.Зимня запропонувала модель смислового сприйняття, критеріями якої стали глибина та ступінь розуміння слухачем основного змісту повідомлення та розуміння основної думки автора повідомлення, : I рівень – *про що?*; II – *про що? що?*; III – *про що?, що? та як?*, IV – *про що?, що?, як? навіщо?* [5: 191]

Психологічна та діяльнісна структура процесу аудіювання має бути врахована у процесі розробки методики навчання цього виду мовленнєвої діяльності. На думку Т.І. Капітонової та А.М.Щукіна, аудитивні вміння є частиною комунікативної компетенції як здатності правильно використовувати мову в різних ситуаціях спілкування [6: 144]. Практична спрямованість занять стає засобом формування відповідного складника комунікативної компетенції та передбачає комунікативну поведінку викладача, що забезпечує залучення студента до спільної діяльності, використання мовленнєвих вправ, які забезпечують володіння мовленням, та умовно-мовленнєвих вправ (комунікативних підготовчих), які формують мовленнєві навички як засоби та способи реалізації діяльності та мають мовленнєве завдання. Ю.І. Пассов, Е.Ю. Сосенко, В.Л. Скалкін теоретично обґрунтували принципи побудови вправ, що забезпечують мовленнєву спрямованість навчання, яка досягається в результаті поетапного формування вмінь та використання мовних, мовленнєвих і комунікативних завдань, одночасного засвоєння граматичної форми та її функції у мовленні [6: 147].

У роботах З.О. Кочкиної, Н.В. Єлухіної, Ю.І. Пассова, Н.Д. Гальскової, Н.І.Ушакової, Л.П. Ткаченко, О.В. Кострубіної, С.І. Гіль та ін. вказується на необхідність послідовної, поетапної, за необхідності відокремленої та систематичної роботи з навчання аудіювання [2; 3; 7; 8; 12; 13]. Ю.І. Пассов, В.Ф. Сатинова виокремлюють три групи аудитивних навичок: *граматичні* – навички розпізнавання граматичних форм, *лексичні* – навички безпосереднього розуміння слів та словосполучень, *фонетичні* – навички сприйняття та розрізнення звукового устрою мовлення. Аудіювання як система вмінь базується на володінні зазначеними групами навичок, але не може розглядатися просто як їх сума. Ю.І. Пассов підкреслює, що аудіювання як уміння – це здатність володіння комплексом цих навичок з метою розуміння на слух кожного разу нового повідомлення в нових ситуаціях [10: 184]. Н.І. Ушакова зазначає, що вміння сприймати усний текст формуються поетапно (звук – слово – речення – текст) та являє собою комплексне утворення, що включає фонетичні, лексичні та граматичні компоненти [13: 298]. Отже, робота з формування аудитивних навичок може відбуватися на матеріалі окремих слів, словосполучень та речень, з розвитку

аудитивних умінь – на матеріалі аудіотексту, бо мовленнєве спілкування відбувається на текстовому рівні [12: 37].

Розглядаючи фактори, які впливають на успішність процесу аудіювання, Н.І. Гез, Н.Д. Гальскова, Н.В. Єлукіна, О.В. Кострубін виокремлюють фактори *лінгвістичного* характеру (мовна, структурна та змістова характеристики аудіотекстів), *екстралінгвістичного* характеру (темп і безперервність презентації аудіоповідомлення, міміка та жести “лектора”, наявність опори, що полегшує процес сприйняття та розуміння аудіоінформації та ін.), *індивідуально-особистісного* характеру (мовленнєвий та мовний досвід слухача в рідній та іноземній мовах, рівень сформованості механізмів аудіювання) [3; 7].

У методичній літературі розглядаються два шляхи боротьби з труднощами навчання аудіювання: подолання або усунення. Н.В.Єлукіна наполягає на тому, що усунення труднощів полегшує оволодіння аудіюванням, дає швидкі результати. Але штучне спрощення не готує слухача до сприйняття аутентичного мовленнєвого повідомлення, яке містить усі означені труднощі [3: 37]. Тому, на погляд багатьох науковців, більш ефективним є шлях подолання труднощів навчання аудіювання.

З.А. Кочкіна бачить складність навчання аудіювання у наявності *специфічних* труднощів сприйняття усного мовлення, що властиві певній мові, та *загальних*, які властиві більшості мов (вибір лінгвістичних засобів, темп, обсяг та джерело повідомлення – ті, які не обираються слухачем) [8: 15]. Н.В. Єлукіна зазначає, що складність аудіювання обумовлена безперервною психічною напруженістю та активністю, що супроводжують процес сприйняття усного повідомлення [3: 37]. Науковець виокремлює чотири групи загальних факторів, що викликають складність розуміння усного повідомлення на початковому етапі вивчення мови: 1) труднощі, пов’язані зі сприйняттям мовної форми; 2) труднощі, пов’язані зі сприйняттям смислового змісту; 3) труднощі, пов’язані з умовами презентації усного повідомлення; 4) труднощі, пов’язані з джерелом аудіоінформації. На думку Н.В. Єлукіної, подолання зазначених труднощів забезпечується поступовим, дозованим (від більш легкого до більш складного) опрацюванням, а наявність лише однієї навчальної складності в одній вправі гарантує посиленість її засвоєння.

Аналіз сучасного стану вивчення проблеми формування вмінь аудіювання дозволяє визначити, що поетапне формування вмінь та навичок аудіювання тексту наукового стилю мовлення повинне відбуватися відповідно до психологічних особливостей та структури цього виду мовленнєвої діяльності, чинників лінгвістичного, екстралінгвістичного та індивідуально-особистісного характеру.

Вважаємо, що напрямом подальших досліджень є розробка лінгводидактичних засад формування вмінь аудіювання тексту наукової лекції для іноземних студентів початкового етапу вивчення російської мови, що відповідатиме психологічним характеристикам процесу аудіювання, поетапному формуванню вмінь аудіювання наукового тексту, лінгвістичним характеристикам наукового тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М. : ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Гіль С.І. Засоби подолання труднощів аудіювання в іноземній аудиторії / С.І. Гіль // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти: зб. наук. праць. Вип. 22. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 82–86.
3. Елухина Н.В. Основные трудности аудирования и пути их преодоления / Н.В. Елухина // Иностранные языки в школе. – 1977. – № 1. – С.36–44.
4. Жинкин Н.И. Механизмы речи / Н.И. Жинкин. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1958. – 370 с.
5. Зимняя И.А. Психология обучения неродному языку / И.А. Зимняя. – М. : Рус.яз., 1989. – 219 с.
6. Капитонова Т.И. Современные методы обучения русскому языку иностранцев / Т.И. Капитонова, А.Н. Щукин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Рус. яз., 1987. – 230 с.
7. Кострубіна О.В. Аудіотекст та етапи роботи з ним у процесі розвитку аудитивних умінь і навичок студентів / О.В. Кострубіна // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти : зб. наук. праць. Вип. 11. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – С. 170–175.
8. Кочкина З.А. Аудирование: что это такое? / З.А. Кочкина // Иностранные языки в школе. – 1964. – № 5. – С.14–18.
9. Литвинова Г.М. К проблеме формирования навыков аудирования лекций по специальности / Г.М. Литвинова // Русский язык в современном мире... : материалы III Междунар. науч. конф. – М. : Высшая школа перевода МГУ, 2013. – С. 151–157.

10. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Е.И. Пассов. – М. : Рус. яз., 1989. – 276 с.
11. Сурыгин А.И. Педагогическое проектирование системы предвузовской подготовки иностранных студентов / А.И. Сурыгин. – СПб : Златоуст, 2001. – 128 с.
12. Ткаченко Л.П. Учебный аудиотекст: вопросы организации и презентации / Л.П. Ткаченко // Лингвистические и методические проблемы преподавания русского языка как неродного. – М. : Наука, 1987. – С. 138–144.
13. Ушакова Н.И. Многоаспектная модель учебника по русскому языку для иностранных студентов в высших учебных заведениях Украины : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Ушакова Наталья Игоревна. – Харьков, 2010. – 432 с.